

PARADIGMA UŽITKU A PRAXE

Radim Roudný

Ústav ekonomiky a managementu, Fakulta ekonomicko správní, Univerzita Pardubice

Abstrakt: *Pojednání se především zabývá paradigmatem užitku z hlediska praxe. Dále je zaměřeno na hodnocení projektů a jejich výběr z tohoto hlediska.*

Abstrakt: *Paradigma of utility and practice*

The article deals about paradigm of utility. Further it is oriented towards assessment of the projects in the point of view.

Klíčová slova: *Užitek, výběr, cena, projekt*

Key words: *Utility, choice, cost, project*

Úvod

Rozhodování je trvalou složkou lidského myšlení, kterou činíme nevědomky či uvědoměle, intuitivně či racionálně. Rozhodování činí jednotlivci i množiny jednotlivců určitou agregací názorů jednotlivých prvků, v konci konců vždy jednotlivců, ale může to být i systém vícestupňový. Např. v demokratických politických systémech je převážně používán dvoustupňový systém volby.

K čemu používáme různé teorie včetně ekonomických? Používáme je k pokud možno racionálním rozhodnutím, i když v praxi není zanedbatelné a neúčinné i rozhodování intuitivní. Racionální rozhodování, navzdory názvu, je pochopitelně vždy více či méně ovlivněno subjektivními vlivy. Jeho charakteristikou je:

- strukturovanost,
- transparentnost,
- odolnost proti manipulacím.

Naopak slabinami intuitivního rozhodování je:

- podvědomá zaujatost či antipatie, neuvědomujeme si kritéria,
- není transparentní, těžko vysvětlitelné jinému a jak jsme k němu došli (nepoučíme se),
- menší odolnost proti manipulacím.

Jak racionální a daleko více intuitivní rozhodování je ovlivněno vnějšími informacemi, zejména sdělovacími prostředky. Odstrašujícím, ale reálným příkladem je volba strany proto, že opozici fandí nenáviděný soused. Intuitivní rozhodování vždy v určité míře existuje a je vhodné kombinovat metody rigorózní a intuitivní.

Zcela jisté a perfektní rozhodnutí neexistuje – vždy riziko, důležité = akceptovatelné řešení při přijatelných nákladech!

Rozhodování je ekonomická kategorie. Existuje mnoho definic ekonomie, použijeme definici podle Samuelsona (str.5 [2]).

Ekonomie zkoumá, jak různé společnosti užívají vzácné zdroje k výrobě užitečných komodit a jak je rozdělují mezi různé skupiny.

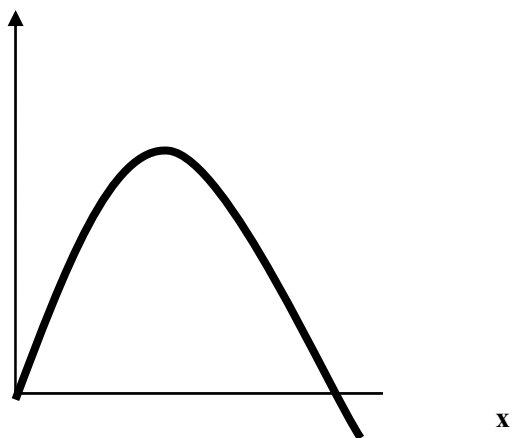
Z hlediska praxe, tedy mikroekonomického¹, bychom asi měli definici upravit na „...jak...různé subjekty užívají vzácné zdroje...a jak je rozdělují mezi sebou“.

V rozhodování se vždy jedná o zdroje, které vyjadřuje jejich cena, lépe řečeno náklady (nejedná se pouze o kupní cenu, ale i cenu provozu, tedy celkové náklady) a užitek, což rozhoduje jak o využívání zdrojů, tak o jejich rozdělování.

Pojem užitek se vyskytuje již u autorů 18. století (např. D. Bernoulli – viz [3], str.90). Užitek je mírou blaha, uspokojení či potřeby statků. Základním principem úvah je skutečnost, že užitek je vždy subjektivní. Jsou autoři, např. Pareto (viz [2] str.462 a 463), kteří pojem užitku považují za problematický, s tím, že poptávkové teorie mohou být analyzovány bez pojmu užitku pomocí tzv. indiferentních křivek. Indiferentní křivky, které jsou vzhledem k počátku konkávní vychází ze substituce statků, která vychází z mezních tzv. marginálních užitků. Můžeme konstatovat, že na principu mezního užitku v zjednodušené podstatě staví celá marginalistická škola (viz. [3] str.103 a další). Paterovo tvrzení je poněkud problematické, poněvadž mezní užitek je odvozen z absolutního užitku. Dále je otázkou jak subjekt vnímá užitek, je to vždy marginální užitek a co s tím v praxi.

Užitek a ekonomika

Úvodem zopakujme, že užitek je vždy vnímám subjektivně, neexistuje jako objektivní kategorie. V obecné ekonomice se zabýváme vztahem užitku, nákladů a omezených, vzácných faktorů či prostředků. Užitekem U v mikroekonomii míníme pozitivum pro spotřebitele, většina autorů (např. Macáková [1]) uvažují pouze kladný užitek rostoucí v závislosti na množství pouze do bodu nulové tzv. marginální hodnoty², lépe řečeno do nulového růstu.

Obr. 1 Závislost užitek množství

Průběh může mít i jiné podoby, na obr.1 ilustrovaný průběh je průběhem s klesajícím tzv. mezním užitekem, který dále budeme nazývat růst užitku U^M (v literatuře je používáno označení MU), což je prvá derivace užitku podle množství x . Zákon klesajícího mezního užitku je jedním z paradigmatů současné mikroekonomie, který platí většinou u vyšších hodnot x , ale ne obecně. Mikroekonomická teorie považuje za optimum spotřebitele stav, kdy se cena jednotky P_i rovná marginálnímu užitku U^M , vyjádřenému ve finanční jednotce, kterou je ochoten na kupující vynaložit na nákup jednotky statku, viz. vzorec (1).

¹ Uvedená úprava má zřejmě i makroekonomickou platnost.

² Pojem marginální není v češtině příliš vhodný (představme si pojmenování rychlosti jako marginální dráha), vznikl pravděpodobně mechanickým použitím anglického margin – okraj, mezera.

$$U^M = \frac{dU}{dx} = P_i \quad (1)$$

nebo

$$dU = P_i * dx \quad (2)$$

Toto je další paradigma výkladu užitku¹. Jeho praktický význam spočívá nesporně v pohledu uživatele z hlediska ryze ekonomické úvahy o výhodnosti nákupu další jednotky $x > x^M$. Obdobný může být pohled prodávajícího na poptávku větší množiny kupujících (ovšem pokud by znal jejich křivku užitku).

Uživatel však silně vnímá celkový užitek U za který musí zaplatit sumu cen P , při i jednotkách

$$P = \sum_i P_i \quad (3)$$

Při ceně jednotky nezávislé na množství x , tedy $P_i = \text{konst.}$ je

$$P = x * P_i \quad (4)$$

Zavedeme pojem hodnoty jako poměru určitým způsobem stanoveného užitku A k nákladům P . Hodnota, která je průměrným užitekem na x jednotek, je

$$U^A = \frac{U}{P} \quad (5)$$

Při vyjádření užitku ve finančních jednotkách, je mezní množství x^A , kdy celkový užitek se rovná vynaloženým nákladům $U^A = 1$. Pro $x > x^A$ je $U^A < 1$, naopak $x < x^A$ je $U^A > 1$. Pro průběh na obr. 1 platí $x^A > x^M$.

Mohou však nastat situace, kdy naše rozhodnutí vyplývá z požadavku na užitek, který může být nižší nebo vyšší než ekonomicky mezní, pak je účinnost vložených nákladů vyšší, nebo nižší. Obdobně může být rozhodnutí ovlivněno disponibilními prostředky.

Křivka užitku většinou nezačíná v 0, nemá vždy klesající derivaci a může být i v záporné oblasti (to je mj. problém hodnocení rizik). V rozsahu pojednání není prostor na uvedení příkladů, poznamenejme, že princip klesajícího marginálního užitku platí většinou pouze při vysokých absolutních hodnotách užitku. Uvedené je teoreticky zajímavé, ale jak stanovit průběh užitku při procesu rozhodování? Výsledné racionální rozhodnutí by vždy mělo vycházet z hodnoty H jako poměru užitku U k nákladům P

$$H = \frac{U}{P} \quad (6)$$

Problémem, respektive úskalím je stanovení užitku, které má zásadní význam, a nákladů.

Úskalí užitku

Prvým stupněm je stanovení rozhodovacího procesu a cílů, zde binárně posuzujeme, zda se rozhodovacím problémem máme vůbec zabývat. Např. zda změním styl školy atd. Pokud zahájíme proces rozhodování, potřebujeme stanovit užitek. Při rozhodování mezi statky ve stanoveném počtu x , např. rozhodování o výběru projektů

¹ Vychází z přístupů tzv. marginalistů.

($x=1$), nebo o nákupu určitého množství počítačů, stanovujeme pouze užitek pro toto množství. Složitější je situace, kdy rozhodujeme o množství x , kdy musíme stanovit, respektive deklarovat křivku užitku. Např. rozhodujeme o počtu míst v hledišti, výšce ochranné zdi atd. Dále musíme stanovit, které pojetí užitku přijmeme, zda marginální, průměrné či jiné. Podotkněme, že marginální princip příliš neodpovídá individuálnímu vnímání užitku, které je typické pro konkrétní rozhodování.

Jaké jsou možnosti v určení užitku?

- Rigorózní výpočet – použití je subjektivně ovlivněno volbou metody (např. lineární, schodový atd.).
- Na základě informací z minulosti.
- Na základě posouzení experty.
- Na základě posouzení respondenty.
- Na základě posouzení orgánem skupinového rozhodování (např. zastupitelstvo, představenstvo atd.).
- Kombinace.

To je realita v rámci které má současné ekonomické paradigma užitku pouze okrajový význam.

Úskalí nákladů

Náklady jsou vždy suma cen vyplacených za určité období, tedy náklady pořizovací, provozní a náklady na likvidaci. Prvé úskalí spočívá ve stanovení délky tohoto období, možnosti jsou:

- fyzická životnost,
- morální životnost (např. u počítačů),
- stanoveno jinak (např. z období strategického plánování, část používané – 5 roků, atd.).

Dalším úskalím jsou pohyby cen dané inflací a kurzy. Ceny projektů můžeme uvažovat jako současné, nebo budoucí (hodnota peněz roste) vztažené k času realizace.

Při smluvním řešení projektů s dodavateli vznikají problémy:

- vícenáklady,
- tzv. „lháři“ = návrh nereálných nákladů,
- přílišný optimismus,
- nedostatečné znalosti a chyby.

Celkově můžeme konstatovat, že zvládnutí problematiky nákladů je méně náročné než stanovení užitku, ne však zanedbatelné.

Závěr

Cílem pojednání nebyl komplexní popis proporce současného ekonomického paradigmatu užitku a praxe. Smyslem bylo upozornění na mechanické uplatňování současného výkladu mikroekonomie pro řešení praktických úloh.

Seznam použité literatury

- [1] Macáková L. a kol. Mikroekonomie. Slaný: MELANDRIUM, 2005.
- [2] Samuelson P. Nordhaus W. Ekonomie. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991.
- [3] Volejníková J. Moderní kompendium ekonomických teorií. Praha: Profess Consulting, 2005.

Kontaktní adresa:

doc. Ing. Radim Roudný, CSc.
Ústav ekonomiky a managementu
Fakulta ekonomicko správní
Univerzita Pardubice
Studentská 84, 532 10 Pardubice
Tel.: 466036234, E-mail: radim.roudny@upce.cz